

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Бацько Ігор Миколайович

УДК 343.14

**ПРОТОКОЛИ СЛІДЧИХ ДІЙ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес
та криміналістика; судова експертиза

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Смітєнко Зінаїда Дмитрівна**, Національна академія внутрішніх справ України, професор кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Михайленко Олександр Романович**, Академія адвокатури України, завідувач кафедри процесуального права

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Сірий Микола Іванович**, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник

Провідна установа Одеська національна юридична академія (м. Одеса)

Захист відбудеться 29 травня 2003 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ України, (03035, Київ-35, Солом'янська пл., 1)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України, (03035, Київ-35, Солом'янська пл., 1)

Автореферат розісланий 27.04.2003 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

_____

Лук'янчиков Є.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний, є основними завданнями кримінального процесу. Їхня успішна реалізація неможлива без ефективної протидії злочинності без досконалої, встановленої законом, процесуальної форми як важливого юридичного чинника.

Разом з тим аналіз практики протоколювання слідчих дій вможливило висновок, що в цій галузі діяльності існує чимало вад, які зумовлюють недосконалість регламентації протоколювання в чинному кримінально-процесуальному законодавстві. Певні хиби виникають через недосконалість організації роботи слідчих та дізнавачів, помилки у застосуванні науково-технічних засобів. Існує також ряд теоретичних проблем, вирішення котрих потребує подальшого наукового вивчення й осмислення. До них належать процесуальні та криміналістичні аспекти застосування певних методів і засобів фіксації фактичних даних, їх впливу на структуру і зміст протоколу і додатків до нього тощо.

Проблемам протоколювання слідчих дій у вітчизняній літературі приділялася належна увага в роботах науковців: Ю.П. Аленіна, М.І. Бажанова, В.П. Бахіна, В.В. Бірюкова, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, І.А. Гельфанда, З.Т. Гулкевича, А.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, В.М. Іщенко, В.П. Колмакова, В.К. Лисиченка, З.М. Ломака, Г.А. Матусовського, М.М. Михеєнка, О.Р. Михайленка, П.П. Михайленка, Г.І. Сисоєнка, З.Д. Смітєнко, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, Г.І. Чангулі, В.Ю. Шепітька, В.П. Шибіка, М.Є. Шумила та інших вчених.

Вагомий внесок у розробку криміналістичних та процесуальних проблем закріплення доказів зробили вчені дореволюційної Росії: С.В. Вікторський, А.Ф. Коні, Н.С. Познишев, Н.Н. Розін, В.К. Случевський, І.Я. Фойницький та інші. Питання протоколювання фактичних даних висвітлювали також процесуалісти колишнього СРСР та країн СНД: Г.А. Абдумаджидов, В.Д. Антонов, В.Д. Арсенєв, Д.І. Бєдняков, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, О.М. Васильєв, Л.В. Вороніна, Н.І. Гапанович, Г.Ф. Горський, В.І. Громов, А.П. Гуляєв, А.А. Давлетов, Є.А. Доля, В.Я. Дорохов, А.В. Дулов, О.О. Ексархопуло, П.С. Елькінд, С.П. Єфімічев, В.І. Зажицький, Л.М. Карнеєва, А.Н. Копйова, О.М. Ларін, О.А. Леві, М.М. Лисов, І.М. Лузгін, О.І. Михайлов, Н.Г. Муратова, І.М. Петрухін, Б.І. Пінхасов, Є.Є. Подголін, М.І. Порубов, Ю.Н. Прокоф'єв, А.Р. Ратінов, О.П. Рижаків, Я.С. Сапошинський, М.О. Селіванов, О.Ф. Соколов, О.Д. Соловійов,

М.С. Строгович, В.Т. Томін, А.І. Трусов, Д.А. Турчин, Ф.Н. Фаткуллін, О.О. Чувільов, В.Ю. Шабалін, Б.М. Шавер, М.П. Шаламов, В.І. Швецов, С.А. Шейфер, С.П. Щерба, М.П. Яблоков, І.М. Якимов, М.Л. Якуб, Н.А. Якубович та ін. Водночас складність і багатоаспектність проблеми протоколювання і далі зумовлює нагальну потребу належного регулювання в законодавстві порядку закріплення фактичних даних у судочинстві. Серед учених і практиків немає єдиної думки про загальне поняття джерел доказів, протоколів вербальних і невербальних слідчих дій, а також додатків до них. Не достатньо чітко або взагалі не врегульовані чинним КПК України процесуальні правила протоколювання змісту і результатів окремих слідчих дій. Усе це разом і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Проблеми протидії злочинності, особливо організованих, не дозволяють ігнорувати значення даних, одержуваних у ході ОРД. З огляду на їх специфіку вони вимагають опрацювання законодавчої регламентації і практичної реалізації. КПК України не містить норм, які регулюють відносини, що виникають у судочинстві з приводу використання в доказуванні даних, отриманих у ході ОРД. Правові аспекти використання оперативно-розшукових даних в судочинстві потребують окремих досліджень і залишаються за межами цієї дисертації, тому автором не розглядалися питання протоколів оперативно-розшукових заходів з відповідними додатками.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження пов'язана з п. 13 розділу 4.8. Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних досліджень навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС України на період 1995-2000 р., Комплексною програмою кадрової політики в органах та підрозділах внутрішніх справ та забезпечення законності і дисципліни, Програмою розвитку системи відомчої освіти та вузівської науки на період 2001-2005 р., п. 2.1.1. Організаційно-тактичних заходів МВС України в 2002 році, а також включена до планів наукових досліджень НАВС України та Юридичної академії МВС.

Мета і задачі дослідження полягають у створенні теоретичної моделі закріплення фактичних даних у протоколах слідчих дій і розробці на цій основі науково обґрунтованих положень і рекомендацій, реалізація яких сприятиме належній правовій регламентації протоколювання слідчих дій і додатків до них у КПК України, підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування зі збирання і фіксації доказів.

Для досягнення поставленої мети автор намагався вирішити основні наукові завдання дослідження: 1) з'ясувати сучасний стан досліджень теоретичних і практичних проблем та суперечливі питання, пов'язані з визначенням у сучасному кримінальному судочинстві поняття протоколів

слідчих дій як джерел доказів; 2) розкрити суть загального поняття кримінально-процесуальних джерел доказів; 3) проаналізувати практику застосування чинного законодавства, що регулює складання, оцінку та використання протоколів слідчих дій з додатками в доказуванні в кримінальних справах; 4) з'ясувати чинний порядок складання протоколів слідчих дій, визначити їх місце серед інших видів джерел доказів; 5) сформулювати загальне поняття протоколу процесуальних і, зокрема, слідчих дій; 6) визначити особливості перевірки й оцінки відомостей, що містяться у протоколах вербальних та невербальних слідчих дій; 7) удосконалити форму роз'яснення процесуальних прав і обов'язків суб'єктам судочинства в цілях забезпечення процесуальної економії робочого часу та матеріальних витрат; 8) вдосконалити чинне кримінально-процесуальне законодавство України; 9) опрацювати рекомендації для вдосконалення слідчої практики.

Об'єктом дослідження є сукупність наукових поглядів, ідей, уявлень та понять про наявну систему правових норм, кримінально-процесуальних і організаційних відносин, які виникають, розвиваються і припиняються в процесі діяльності співробітників підрозділів досудового розслідування під час протоколювання перебігу та результатів слідчих дій.

Предметом дослідження є норми кримінально-процесуального права, що регулюють порядок виявлення, дослідження і закріплення фактичних даних у протоколах слідчих дій з додатками до них, можливості використання їх у судочинстві, структура і зміст протоколів слідчих дій з додатками, в яких фіксуються результати процесуальної діяльності суб'єктів, що ведуть процес на досудових стадіях, та інших учасників процесу.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є загальні закони і категорії теорії пізнання. У роботі застосовувались загальні наукові методи: статистичні, системний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, структурно-функціональний тощо. Історичний метод використовувався для аналізу розвитку норм КПК України; порівняльно-правовий – для порівняння норм КПК України і КПК інших країн; статистичні методи – для аналізу і узагальнення даних практики протоколювання слідчих дій у різні періоди в певних регіонах країни; логіко-порівняльний – для правильного розмежування змісту і структури постанов та протоколів, обґрунтування необхідності створення окремих норм, що формулюватимуть загальні поняття протоколів процесуальної дії та слідчої дії; за допомогою соціологічного методу досліджувалися думки слідчих, дізнавачів і начальників слідчих підрозділів щодо протоколювання; системний – для аналізу норм різних галузей права, що дозволило дійти висновку про міжгалузеву правову природу псевдоніма, який забезпечує безпеку окремих суб'єктів судочинства тощо.

Теоретичною базою дослідження є положення наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених з філософії, логіки, теорії управління, кримінального процесу, криміналістики, кібернетики, загальної та юридичної психології, юридичної деонтології та етики, інформатики та інших наук.

Правовою базою дослідження є Конституція та чинне законодавство України і країн СНД, у тому числі нормативно-правові акти, що містять кримінально-процесуальні правила закріплення фактичних даних у протоколах слідчих дій станом на 15.10.2001 р. Проект КПК України використовувався станом на 01.03.2001 р.

Емпіричною базою дослідження стали матеріали вивчення за спеціальними анкетами 569 кримінальних справ, розглянутих судами Автономної республіки Крим, м. Києва, Київської, Дніпропетровської, Донецької та Запорізької областей в 1985-2000 рр., а також опубліковані матеріали практики МВС України, інтерв'ювання 357 слідчих. Одночасно результати, одержані дисертантом, порівнювалися з узагальненнями слідчої практики, які проводилися Л.В. Вороніною, З.Т. Гулкевичем, В.М. Іщенком, А.Н. Копйовою, О.Р. Михайленком, Н.Г. Муратовою, Є.Є. Подголіним, Ю.Н. Прокоф'євим, Г.І. Сисоєнком, О.Ф. Соколовим, О.Д. Соловйовим, С.М. Стахівським, В.Ю. Шабаліним та іншими авторами.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті проведеного дослідження запропоновано авторське розв'язання багатьох дискусійних питань у теорії кримінального процесу. Висунуто й аргументовано такі найбільш значущі пропозиції, що вирішують наукову задачу і визначають новизну дослідження:

- з огляду сучасного розвитку вчення про докази і доказування внесено нові пропозиції надати визначення загального поняття кримінально-процесуальних джерел доказів і додатково визначено їх регламентацію;

- вперше надано визначення загального поняття не тільки протоколу процесуальних дій, а й протоколів слідчих дій в кримінально-процесуальному законодавстві;

- додатково обґрунтовано потребу уточнення багатьох процесуальних правил складання різних протоколів слідчих дій залежно від особливостей сприйняття і відображення даних різними суб'єктами протоколювання;

- автором вперше запропоновано в ст. 14, 14¹ КПК закріпити гарантії збереження таємниці заощаджень і банківських вкладів, а також додатково обґрунтовано необхідність встановлення правил, які регламентуватимуть порядок нової слідчої дії – розкриття з дозволу суду ощадного вкладу чи

банківського рахунку за постановою слідчого (органу дізнання), про що повинен складатися відповідний протокол у трьох примірниках;

- додатково визначено особливості перевірки й оцінки протоколів різних видів вербальних і невербальних слідчих дій;

- вперше сформульовано вимоги до “сторонньої особи”, яку запрошують для засвідчення неможливості учасника слідчої дії підписати протокол, і внесено пропозиції щодо доповнення ч. 4 ст. 85 КПК України в частині засвідчення факту відмови учасника слідчої дії підписати протокол;

- додатково обґрунтовано необхідність відмови від інституту понятих під час протоколювання фактичних даних у кримінальному процесі;

- вперше у цілях процесуальної економії запропоновано уніфікувати регламентацію процесуального порядку роз’яснення прав і обов’язків різним учасникам слідчих та інших процесуальних дій;

- внесено пропозицію включити комп’ютерні засоби до переліку процесуальних джерел доказів, зазначених у ч. 2 ст. 65 КПК України;

- вперше обґрунтовано висновок про міжгалузеву правову природу поняття псевдоніма, що фіксується у протоколах слідчих дій (ст. 53³ КПК України) і оперативно-розшукових заходів (п. 8 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, п. 1-3 ст. 13 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”) для удосконалення чинного законодавства й практики його застосування;

- дістало подальший розвиток правило про заміну справжніх установчих даних про учасників судочинства не тільки в протоколах слідчих дій, як уже закріплено в законі, а й в інших документах, що можуть бути залучені до матеріалів кримінальної справи або знаходитися поза нею (запропоновано внести доповнення до ст. 52³ КПК України);

- вперше внесено пропозицію щодо закріплення в законі правила про фіксацію вступної (анкетної) частини протоколів на окремому аркуші для уможливлення її зручної заміни в разі необхідності (у випадках заміни справжніх установчих даних про учасника слідчої дії на псевдонім);

- удосконалено правила пред’явлення для впізнання трупу, тварин і птиці, а також вперше запропоновано включити в КПК України порядок пред’явлення для впізнання особи за допомогою відеозображення.

Практичне значення одержаних результатів полягає: у науково-дослідній сфері матеріали дисертації можуть використовуватися для подальшого опрацювання теорії доказів; у законодавчому процесі – для підготовки проекту КПК й удосконалення регламентації протоколювання слідчих дій у чинному законодавстві. Дисертантом на основі особисто одержаних результатів були підготовлені й подані на розгляд Комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і

корупцією пропозиції на вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України та проекту КПК України. Вони були використані при опрацюванні ряду законопроектів щодо змін і доповнень до КПК України (див.: Довідку Комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією за № 06-19/24-170 від 2 червня 1995 року); у застосуванні правових норм – для вдосконалення і підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування щодо закріплення фактичних даних у протоколах слідчих дій та додатках до них; у навчальному процесі – для підготовки методичних рекомендацій, навчальних посібників, підручників та інших робіт.

Особистий внесок здобувача. Всі сформульовані положення і висновки є результатом особистих досліджень автора. Ідеї та розробки, що належать шановній З.Д. Смітєнко, у співавторстві з якою підготовлені 2 наукові статті (див.: список опубл. праць), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів. Основні положення дисертації, теоретичні висновки та практичні результати відображені у збірниках наукових праць, доповідались автором на 22 конференціях і 4 семінарах, зокрема: на міжнародних науково-практичних конференціях “Актуальні проблеми діяльності ОВС по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів” (м. Одеса, 19-20 жовтня 2000 р.), “Органи внутрішніх справ на початку третього тисячоліття: проблеми протидії злочинності” (м. Дніпропетровськ, 27-28 жовтня 2000 р.), на міжнародній науковій конференції “Проблеми права на зламі тисячоліть” (м. Дніпропетровськ, 13-14 лютого 2001 р.), на конференціях “Актуальні проблеми криміналістики” (м. Донецьк, 2 березня 2001 р.), “Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: проблеми та шляхи подолання” (м. Львів, 24-25 січня 2003 р.), на міжнародному науково-практичному семінарі “Автоматизація дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України: проблеми та шляхи вдосконалення” (м. Київ, 28-30 листопада 2001 р.) і під час роботи інших наукових заходів.

Матеріали дослідження і практичні рекомендації здобувача апробовані в процесі підготовки курсових робіт, читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять на кафедрах кримінального процесу НАВС України, Юридичної академії МВС, на юридичних факультетах Дніпропетровського національного університету й Академії митної служби України, у Донецькому і Львівському інститутах внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення дисертації містяться у 26 публікаціях: шість із них – у фахових виданнях, затверджених ВАК України, дві статті – у співавторстві, де участь дисертанта становить 50%. Структура дисертації, обсяг якої становить 168 аркушів, визначається відповідно до мети і завдань

дослідження і складається з вступу, трьох розділів, що охоплюють дванадцять підрозділів, списку літератури (231 поз.) та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначаються мета, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження; висвітлюються наукова новизна, практичне значення одержаних результатів; наводяться дані про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ *“Пізнання об'єктивної реальності – методологічна основа протоколювання фактичних даних у кримінальному процесі”* складається з чотирьох підрозділів. У **першому підрозділі** *“Правова природа протоколів слідчих дій у світлі філософської теорії відображення”* розглянуті теоретичні питання відображення фактичних даних у матеріалах кримінальних справ.

Процес пізнання в кримінальній справі є окремим видом пізнання об'єктивної реальності. Він має об'єктивний характер і спрямований на встановлення обставин учинення суспільно небезпечного діяння. Будь-який злочин – це взаємодія, що відбувається в умовах матеріального світу. Звідси механізм злочину являє собою матеріальні об'єкти, що взаємодіють і відображають один одного, утворюючи численні “сліди-відбитки”, які формують згодом різні процесуальні джерела доказів. Результати пізнавальної діяльності суб'єктів доказування відображаються у процесуальних документах, серед яких більшу частину посідають протоколи слідчих дій, котрі разом з додатками є джерелами доказів у кримінальних справах.

Переказати зміст слідів пам'яті комунікантові можна тільки у спілкуванні, тобто перекладаючи їхній зміст на рівень матеріального відображення, а засобом для цього служить мова. Звідси усна та письмова мова, жести і міміка є засобами спілкування для переказування інформації зовні, тобто матеріалізації слідів пам'яті. Тому протоколи вербальних слідчих дій являють собою матеріалізоване віддзеркалення й закріплення слідів пам'яті. Саме таким шляхом вони стають доступними для стороннього спостерігача (суб'єкта доказування в кримінальному судочинстві) і використовуються в кримінальних справах в процесі доведення як самостійні джерела доказів нарівні з протоколами невербальних слідчих дій.

У **другому підрозділі** *“Поняття процесуальних джерел доказів у кримінальному судочинстві”* на основі проведеного дослідження літературних джерел і практики автор пропонує доповнити проект КПК України дефініцією: “Процесуальне джерело доказів – це об'єкт матеріального світу, що містить у вигляді матеріальних або ідеальних слідів

відомості про злочин та інші пов'язані з ним обставини, які підлягають доказуванню, котрі виявляють, закріплюють і досліджують суб'єкти кримінально-процесуального доведення у встановленому законом порядку з пізнавальною метою для прийняття законного рішення в кримінальній справі”.

У **третьому підрозділі** *“Протокол слідчої дії і його відмінність від інших письмових джерел доказів”* на основі аналізу чинного законодавства і літературних джерел автор стверджує, що визначення поняття “протоколу”, закріплене в п. 20 ст. 32 чинного КПК, не є повним та універсальним. Воно, зокрема, не охоплює протоколи, у яких фіксуються результати іншої процесуальної і оперативно-розшукової діяльності. Виходячи з цього, пропонується доповнити проект КПК визначенням: “Протокол – це кримінально-процесуальний документ, у якому в установленому законом порядку описуються і посвідчуються зміст і наслідки будь-якої дії, що здійснюється органом дізнання, слідчим, прокурором або судом”. Це даватиме можливість складати універсальний документ до прийняття рішення про порушення кримінальної справи, а також під час фіксації фактичних даних у ході оперативно-розшукової діяльності.

Виходячи із запропонованого дисертантом загального поняття протоколу, в КПК доцільно сформулювати норму, у якій розкриватиметься зміст поняття протоколу слідчої дії: письмового документа, що складається в передбаченому Законом порядку. В цьому документі посадовці, котрі ведуть кримінальний процес, фіксують і посвідчують умови та зміст слідчих дій, установлені фактичні дані про подію злочину, причетність до нього конкретних осіб та інші обставини, що мають значення для справи. Статтю 82 КПК слід викласти у такій редакції: “Протоколи слідчих і судових дій та оперативно-розшукових заходів, складені й оформлені в порядку, встановленому Законом, є джерелом доказів, оскільки в них підтверджуються обставини і факти, що мають значення для вирішення справи”.

У **четвертому підрозділі** *“Додатки до протоколів слідчих дій”* аналізуються правила виготовлення додатків до протоколів. На підставі аналізу кримінально-процесуального законодавства та позицій провідних процесуалістів, спираючись на досягнення науки і техніки та виникнення нових науково-технічних способів і засобів фіксації інформації, автор пропонує доповнити ч. 4 ст. 85 КПК правилами, які б надавали право слідчому використовувати комп'ютерні засоби під час протоколювання слідчих дій.

Розділ другий дисертації *“Загальні положення, що регламентують складання протоколів слідчих дій”* містить чотири підрозділи. У **першому підрозділі** *“Класифікація протоколів слідчих дій”* дисертант проаналізував

різні класифікації протоколів, наведені у літературі С.В. Бородіним, О.М. Ларіним, О.Д. Соловйовим, О.Ф. Соколовим і В.К. Лисиченком. Автор дійшов висновку, що класифікація протоколів за способом відображення в них інформації, запропонована В.К. Лисиченком, є найбільш удаюю і такою, що має теоретичне і практичне значення. Виходячи з наданої законодавцем можливості проводити до порушення кримінальної справи накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, пропонується внести до Глави 8 КПК “Порушення кримінальної справи” доповнення: “для органів слідства і дізнання фактичні дані, закріплені в протоколах накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, разом з іншими відомостями можуть служити підставою до порушення кримінальної справи”.

У другому підрозділі “Функції протоколів слідчих дій” стверджується, що як джерела доказів протоколи мають складну юридичну природу. Формування протоколів включає, з одного боку, віддзеркалення встановлених у процесі слідства фактичних даних про обставини розслідуваної події, а з іншого – відповідну процесуальну форму і встановлений для неї порядок фіксації і посвідчення змісту і результатів кожної слідчої дії. Тому здобувач підтримує позицію З.Т. Гулкевича про поліфункціональність протоколів. Цей висновок ґрунтується на результатах опитування дисертантом 357 працівників досудового розслідування, вивченні матеріалів 569 кримінальних справ, а також власному досвіді слідчої роботи автора.

З огляду на загальні вимоги КПК України про те, що протоколи слідчих дій є джерелами доказів тільки за умов дотримання правил їх оформлення, дисертант пропонує за можливе у ряді випадків, з дотриманням тих же процесуальних правил, завершувати фіксацією певні фрагменти слідчих дій і використовувати в доказуванні закріплену таким способом інформацію. Подібні обставини можуть виникати під час виконання слідчої дії коли настає темрява, погіршуються погодні умови, починає діяти непереборна сила, а також у випадках переривання довготривалих слідчих дій.

Здобувач дійшов висновку, що тимчасове затримання особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, за своїм змістом є реалізацією процесуального рішення (ст. 106, 106¹ КПК України), яке треба фіксувати у відповідній постанові, відрізняючи від процесуальної дії з припровадження особи до приміщення органу за наявності певних підстав і умов. Затримання як процесуальну дію треба фіксувати в протоколі, який може бути самостійним джерелом доказів. Документ про затримання як процесуальне рішення про поміщення в ізолятор тимчасового утримання необхідно називати “Постановою про поміщення в ізолятор тимчасового утримання”.

До нового КПК треба ввести правила складання конкретних процесуальних документів, у яких слід фіксувати перебіг і наслідки дій суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин. Пропонується документ, в якому закріплюється факт і наслідки відмови особи від давання пояснення або відмови від видавання на вимогу правоохоронного органу предмета чи документа, назвати “протоколом роз'яснення процесуальних прав і відмови від давання пояснення” (“... і відмови видавати документ або предмет”).

У третьому підрозділі “Загальні правила протоколювання слідчих дій” розглядаються правила діяльності осіб, які ведуть процес на досудових стадіях, стосовно фіксації фактичних даних у протоколах слідчих дій.

На думку дисертанта, в новому КПК України конче потрібно ввести статтю, у якій поряд із загальними правилами складання протоколу будь-якої слідчої дії необхідно передбачити всі можливі реквізити протоколів слідчих дій: найменування процесуальної дії; місце і час його складання; відомості про всіх учасників дії; роз'яснення їм процесуальних прав і обов'язків; перебіг і наслідки процесуальної дії; які додатки долучені до протоколу тощо.

У четвертому підрозділі “Учасники протоколювання слідчих дій” проаналізовано правила регламентації прав і обов'язків суб'єктів слідчих дій. Посадові особи, що ведуть кримінальний процес, мають право особисто проводити окремі слідчі дії і, відповідно, – власноручно складати протоколи. До того важливо розуміти, що інформація, котру одержують під час проведення слідчих дій, перетворюється в уявні образи у свідомості осіб, які фіксують фактичні дані, і тільки після цього відбивається в протоколах слідчих дій, що стають процесуальними джерелами доказів.

На основі аналізу практики проведення і фіксації слідчих дій зроблено висновок, що участь понятих у проведенні слідчих дій і протоколюванні їх наслідків є недоцільною. Річ у тім, що їх діяльність, як правило, є формальною і недвозначно визначає наперед недовіру до слідчого (дознавача) як суб'єкта доказування, зобов'язаного встановлювати обставини злочину. Тенденція, яка намітилася і простежується в КПК України, показує, що законодавець виправдано дозволив слідчим на свій розсуд запрошувати понятих для проведення освідування або робити це без їх участі (ч. 2 ст. 127 КПК України). Автор пропонує взагалі скасувати інститут понятих і наводить відповідну аргументацію цієї позиції.

Здобувач на основі матеріалів аналізу практики пропонує чітко визначити правовий статус сторонньої особи, яку запрошує слідчий для підтвердження неможливості учасника слідчої дії особисто підписати протокол через фізичні вади або з інших причин (ч. 4 ст. 85 КПК).

Третій розділ “Процесуальна регламентація протоколювання окремих видів слідчих дій” складається з чотирьох підрозділів. У **першому підрозділі** “Процесуальні правила складання протоколів, що фіксують показання допитуваних осіб” зроблено висновок: протокол вважається остаточно оформленим тільки після того, як всі учасники слідчої дії засвідчать повноту та правильність записів і підпишуть його.

Автор на основі порівняльного аналізу чинного законодавства дійшов висновку про міжгалузеву правову природу поняття псевдоніма, що використовується у кримінальному судочинстві (ст. 53³ КПК України) і оперативно-розшуковій діяльності (п. 8 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, п. 1-3 ст. 13 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”). Здобувач схильний думати, що запропонований у КПК термін “псевдонім” є недоцільним і пропонує замість нього в законі називати низку процесуальних та інших організаційних заходів, спрямованих на збереження в таємниці достовірних установчих даних про особистість суб’єкта кримінально-процесуальних відносин, взятого під захист, “заміною достовірних даних про особу”.

У **другому підрозділі** “Процесуальні правила складання протоколів, що фіксують відомості, безпосередньо сприйняті слідчим та іншими суб’єктами фіксації” на підставі проведеного аналізу літературних джерел і практики застосування норм КПК автор дійшов висновку, що гарантією забезпечення достовірності інформації, яка залучається у сферу кримінального процесу згідно з правилами ст. 66 КПК України, може служити складання відповідного протоколу. В зв’язку з цим ст. 66 КПК України необхідно доповнити правилом про складання протоколу, який можна назвати “протоколом добровільної видачі” або “... представлення доказів”.

Автор вважає, що ч. 2 ст. 65 КПК України необхідно викласти у такій редакції: “Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, актом експертизи, предметами, протоколами слідчих і судових дій, матеріалами відео- і звукозапису, кіно- і фотозйомки, а також матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших документів”.

Частину 2 статті 66 КПК України після слів: “установами і організаціями” доповнити словами: “про що складається протокол”. Статтю 67 КПК слід доповнити частиною 3 такого змісту: “Зібрані у справі докази повинні відповідати ознакам належності, допустимості, достовірності та достатності”.

Норму закону про застосування технічних засобів у новому кримінальному судочинстві потрібно сформулювати так, щоб вона

дозволяла застосовувати не тільки вже наявні можливості комп'ютерних засобів, але і давала змогу для подальшого поступового переходу на безпаперову технологію кримінального судочинства. Носіями відомостей у кримінальних справах у цьому випадку будуть магнітні стрічки, дискети, CD, DVD та інші види засобів фіксації інформації.

У **третьому підрозділі** “*Дотримання морально-етичних правил під час протоколювання слідчих дій*” дисертант аналізує морально-етичні аспекти закріплення у протоколах фактичних даних.

Пропонується ч. 6 ст. 143 КПК України викласти у такій редакції: “На початку допиту слідчий повинен запитати обвинуваченого, чи згоден він з пред’явленим обвинуваченням, а якщо так, то цілком чи частково, після чого пропонує йому дати показання по суті обвинувачення”. Таке формулювання цілком відповідатиме вимогам конституційних принципів презумпції невинуватості та визнання особи винною у вчиненні злочину тільки судом, а також не змушуватиме обвинуваченого вдаватися до самообмови.

У ст. 14, 14¹ КПК до 10.01.2002 року містилася прогалина, яку треба було надолужити, вказавши, що таємниця заощаджень і банківських вкладів охороняється законом. У новому КПК додатково слід закріпити правила, які регламентуватимуть порядок розкриття ощадного вкладу чи банківського рахунку з метою відшкодування завданої злочином шкоди, забезпечення можливої конфіскації та цивільного позову. Тому здобувач пропонує доповнити правила накладення арешту на майно спеціальною нормою про розкриття ощадного вкладу та банківського рахунку слідчим (органом дізнання) з дозволу суду, про що повинен складатися відповідний протокол у трьох примірниках.

У **четвертому підрозділі** “*Бланки протоколів слідчих дій*” у результаті аналізу зразків процесуальних документів, розроблених ученими і практичними працівниками, а також на основі дослідження протоколів у кримінальних справах, розглянутих судами України, автор дійшов висновку про необхідність ухвалення міжвідомчої інструкції, в якій слід викласти критерії складання бланків кримінально-процесуальних документів, у тому числі й протоколів слідчих дій. Відповідно до правил цієї інструкції зацікавлені міністерства і відомства, посадові особи яких беруть участь у судочинстві, далі розроблятимуть і виготовлятимуть уніфіковані бланки процесуальних документів. Дисертант визначає основні принципи уніфікації та стандартизації кримінально-процесуальних актів досудового розслідування.

У **висновках** підсумовано результати дослідження загальних теоретичних і практичних проблем протоколювання слідчих дій, а також формулюються пропозиції для подальшого вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України, що регламентує

складання протоколів слідчих дій. Реалізація запропонованих автором пропозицій є перспективним напрямом удосконалення діяльності органів досудового розслідування і ставить її на якісно новий рівень.

Зазначається, що в результаті проведеного дисертаційного дослідження вирішено важливу науково-практичну задачу створення теоретичної моделі закріплення фактичних даних в протоколах слідчих дій та додатках до них, тобто кримінально-процесуальної регламентації протоколювання у кримінальних справах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у збірниках наукових праць, виданих до затвердження

Вищою атестаційною комісією України переліків фахових видань:

1. Бацько І.М. Забезпечення достовірності доказової інформації при складанні протоколів слідчих дій // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ: Наук.-теор. журнал. – 1996. – № 1. – С. 252-256;

2. Бацько І.М. Процесуальні правила, що регулюють джерела доказів, слід удосконалити // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ: Наук.-теор. журнал. – 1997. – № 1. – С. 113-115;

3. Смітєнко З.Д., Бацько І.М. Забезпечення законності при складанні протоколів слідчих дій // Забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ України: Зб. наукових праць. – Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1993. – С. 63-72. – *у співавторстві (участь дисертанта становить 50%)*;

4. Смітєнко З.Д., Бацько І.М. До питання про правову регламентацію джерел доказів // Проблеми удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства: Міжвузівський збірник наукових праць. – Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1993. – С. 131-138. – *у співавторстві (участь дисертанта становить 50%)*.

У фахових виданнях, затверджених ВАК України:

5. Бацько І.М. Класифікація протоколів слідчих дій // Держава і право: Збірник наукових праць (Юрид. і політич. Науки) – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України, 2000. – Вип. 8. – С. 349-356;

6. Бацько І.М. Інформаційні відносини під час протоколювання слідчих дій // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ: Науковий журнал. – 2000. – № 4. – С. 144-149;

7. Бацько І.М. Процесуальна регламентація складання протоколів слідчих дій // Держава і право: Зб. наук. праць (Юрид. і політич. науки) –

К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – Вип. 12. – С. 441-446;

8. Бацько І.М. Морально-етичні правила і процесуальна регламентація протоколювання слідчих дій // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Наукове видання: Збірник наукових статей. – Донецьк: ДІВС, 2001. – С. 233-242;

9. Бацько І.М. Проблеми правового регулювання дактилоскопічних обліків і протоколювання слідів рук у кримінальних справах // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2002. – № 3(9). – С. 186-195.

У збірниках наукових праць:

10. Бацько І.М. Процесуальні правила, що регулюють участь державних посадових осіб у складанні протоколів слідчих дій // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 1999. – С. 221-227;

11. Бацько І.М. Удосконалення процесуальної регламентації протоколювання слідчих дій та додатків до протоколів // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. – № 3 (4). – С. 234-245;

12. Бацько І.М. Використання активних форм навчання у викладанні кримінально-процесуального права митникам // Вісник Академії митної служби України. – 2000. – № 1(5). – С. 91-94;

13. Бацько І.М. Учасники кримінального судочинства під час протоколювання слідчих дій // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 2 (5). – С. 112-125;

14. Бацько І.М. Інформаційні відносини у кримінальному судочинстві // Права людини та інформація: Зб. наук. праць. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – С. 22-29;

Доповіді, тези і повідомлення на конференціях і семінарах:

15. Бацько І.М. Правова регламентація додатків до протоколів слідчих дій // Актуальні проблеми правовідносин в Україні в умовах реформування законодавства. Матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, ДДУ, 1999. – С. 58-61;

16. Бацько І.М. Уніфікація бланків протоколів слідчих дій – шлях до підвищення ефективності процесуальної діяльності органів досудового розслідування // Актуальні проблеми підготовки фахівців з митної справи: Матеріали науково-методичної конференції. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2000. – С. 31-33;

17. Бацько І.М. Реалізація нових правових норм у юридичних відносинах у кримінальному судочинстві та оперативно-розшуковій діяльності // Молода українська держава на межі тисячоліть: погляд в історичне майбутнє демократичної, правової держави Україна: Збірник наукових праць. – Львів: Львівськ. ін-тут вн.справ, 2001. – С. 30-36;

18. Бацько І.М. Принципи кримінального процесу і функції протоколів слідчих дій // Проблеми права на зламі тисячоліть. Матеріали міжнародної наукової конференції. Наукове видання. – Дніпропетровськ: НДУ, Видавництво ІМА-прес, 2001. – С. 186-191;

19. Процесуальна регламентація складання протоколів слідчих дій // Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Донецьк, 27 квітня 2001 року / Гол. ред. І.Г. Кириченко. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України, 2001. – С. 435-444;

20. Бацько І.М. Застосування активних форм навчального процесу на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Дніпропетровського юридичного інституту МВС України // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів і слухачів (Донецьк, 2 березня 2001 року). – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України, 2001. – С. 29-34;

21. Бацько І.М. Правове регулювання дактилоскопічних обліків // Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. Вип. 3. – К.: ДНД ЕКЦ МВС України; НАВС України, 2002. – С. 65-70.

22. Бацько І.М. Мова протоколювання слідчих дій // Проблеми філології та перекладу. – 2002. – Вип.ІІ. – С. 44-45.

23. Бацько І.М. Кримінально-процесуальні аспекти затримання підозрюваного // Україна між минулим і майбутнім: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Вид-во НАВС України, 2002. – С. 138-145.

24. Бацько І.М. Уніфікація бланків процесуальних актів – шлях до підвищення ефективності кримінально-процесуальної діяльності підрозділів міліції громадської безпеки // Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами громадської безпеки: Матеріали науково-практичної конференції. – К.: Вид-во НАВС України, 2003. – С. 155-158.

25. Бацько І.М. Особливості викладання кримінально-процесуального права працівникам оперативних підрозділів ОВС // Актуальні проблеми підготовки кадрів і роботи з персоналом оперативних служб міліції: Тези

доп. Міжнар. наук.-практ. конференції. Ч. I – К.: НАВС України, 2003. – С. 217-220.

АНОТАЦІЇ

Бацько І.М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2003.

У дисертації розглядається комплекс теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з регламентацією в кримінально-процесуальному законодавстві складання протоколів слідчих дій та додатків до них. На підставі узагальнення літературних джерел та вивчення судової практики досліджено проблеми юридичного визначення протоколів слідчих дій; проведено цілісний, комплексний та системний аналіз процесуальних правил протоколювання фактичних даних в кримінальних справах. Обґрунтовано комплекс пропозицій щодо вдосконалення норм, які регламентують закріплення даних у протоколах слідчих дій та додатках до них.

Ключові слова: протоколи слідчих дій, джерело доказів, протоколи процесуальних дій, додатки до протоколів слідчих дій, протоколювання слідчих дій, учасники протоколювання доказової інформації, бланки протоколів слідчих дій, псевдонім.

Бацко И.Н. Протоколы следственных действий как источники доказательств в уголовном процессе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Национальная академия внутренних дел Украины, Киев, 2003.

В диссертации рассматривается комплекс теоретических и практических проблем, связанных с регламентацией в уголовно-процессуальном законодательстве составления протоколов следственных действий и приложений к ним. С учетом современного развития правовой системы Украины раскрыто содержание и значение понятия источника доказательств, предложено авторское понимание его сущности, а также охарактеризовано функциональное значение протоколов следственных действий как источников доказательств.

Целью исследования является разработка теоретической модели протоколирования, позволяющей разработать научно обоснованные положения и рекомендации, реализация которых будет способствовать усовершенствованию юридической регламентации составления протоколов

следственных действий и приложений к ним в новом УПК Украины, а также повышению эффективности процессуальной деятельности органов досудебного расследования по собиранию и закреплению фактических данных по уголовным делам.

Объектом исследования являются научные взгляды, идеи, представления и понятия о существующей системе правовых норм, уголовно-процессуальных и организационных отношений, возникающих, развивающихся и прекращающихся в процессе протоколирования хода и результатов следственных действий. Предмет исследования – нормы уголовно-процессуального права, регулирующие порядок собирания и закрепления фактических данных в протоколах следственных действий с приложениями к ним, структура и содержание протоколов с приложениями. В работе применены общие научные методы: статистические, системный, исторический, сравнительно-правовой, формально-логический, структурно-функциональный и другие.

Правовой основой исследования стали нормы Конституции Украины, законодательства Украины и стран СНГ, нормативно-правовые акты, содержащие правила закрепления доказательств в протоколах следственных действий по состоянию на 15.10.2001 г.

Эмпирической базой исследования стали материалы изучения по специальным анкетам 569 уголовных дел, рассмотренных судами Автономной республики Крым, Киевской, Днепропетровской, Донецкой и Запорожской областей Украины в период 1985-2000 г., опубликованные материалы следственной практики, интервьюирования 357 следователей.

Научная новизна полученных результатов обусловлена положениями, представленными к защите: авторским определением процессуальных источников доказательств; предложенными дефинициями протоколов процессуальных и следственных действий; обоснованием необходимости уточнения процессуальных правил проведения и протоколирования следственных действий; предложением упразднения института понятых при производстве следственных действий; формулированием правового положения “постороннего лица”, приглашаемого для удостоверения содержания протокола в случаях, когда участник следственного действия не может в силу физических недостатков или по другим причинам подписать протокол; предложениями по унификации порядка разъяснения процессуальных прав и обязанностей участникам следственных действий; обоснованием необходимости включения в перечень средств фиксации фактических данных в протоколах компьютерных средств и программного обеспечения; предложением закрепления правила о замене достоверных данных об участниках судопроизводства не только в протоколах следственных действий, но в иных документах, находящихся в материалах

уголовных дел и за их пределами; формулированием правила о фиксации анкетной части протокола на отдельном листе для последующей возможности замены в случаях обеспечения безопасности участника процесса.

На основе проведенного анализа норм законодательства обоснован комплекс предложений по усовершенствованию норм, регламентирующих закрепление доказательственной информации в протоколах следственных действий и приложениях к ним. В результате исследования решена важная научно-практическая задача разработки теоретической модели протоколирования следственных действий и приложений к ним.

Ключевые слова: протоколы следственных действий, источник доказательств, протоколы процессуальных действий, приложения к протоколам следственных действий, протоколирование следственных действий, участники протоколирования доказательственной информации, бланки протоколов следственных действий, псевдоним.

Batzsko I.N. Preliminary inquiry reports as the sources of evidence. – Manuscript.

The Law Candidate Degree on specialty 12.00.09 – Criminal Action and Criminalistics; Legal Examination. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine. – Kyiv, 2003.

The complex of theoretical and practical problems dealing with regulation of making up preliminary inquiry reports and supplements to them in criminal-processing legislation are examined in this work.

On the basis of generalization of literal sources and studying of legal practice the problems that deal with regulation of making up inquest acts minutes and supplements to them are investigated. Complex and systematic analysis of rules of minting of proving information in inquiring criminal cases are made.

Taking into account the modern development of the legal system of Ukraine the contents and meaning of the notion the source of evidence were uncovered. It was proposed the author's understanding of its essence. The functional meaning of inquiry reports as the sources of evidence were also characterized.

On the basis of analysis of Ukrainian constitutional norms, of national legislation and departmental legal acts the complex of proposals on improvement of norms that regulate the fixation of proving information in preliminary inquiry reports and in supplements to them was grounded.

Key-words: preliminary inquiry reports, source of evidence, investigative processing reports, supplements to the preliminary inquiry reports, minting of investigating acts, participants of minting of proving information, forms of preliminary inquiry reports, pseudonym.